

М'ягkota Ірина Володимирівна

викладач кафедри

української та іноземних мов

Львівський державний університет фізичної культури, Україна

СТРУКТУРНА ОРГАНІЗАЦІЯ ТЕРМІНОЛОГІЧНИХ СУБПОЛІВ (НА ПРИКЛАДІ ТЕРМІНОПОЛЯ “ДИТЯЧИЙ ФОЛЬКЛОР”)

***Анотація.** У статті розглянуто структуру термінополя «дитячий фольклор». Виявлено, що структура поля «дитячий фольклор» складається з цілого ряду субполів, що обіймають лексику таких категорій як: «тексти створені дорослими для дітей», «твори, що перейшли у дитячий фольклор із загального фольклору», «твори самих дітей». Встановлено, що кожне поле має свою власну семіотичну архітектуру, тобто виступає вже гіперонімом.*

***Ключові слова:** термінополе 1, субполе 2, сема 3, дитячий фольклор 4, жанр 5, гіперонім 6, гіпонім 7.*

Терміни фольклористики – це одиниці номінації спеціальних понять галузі фольклористики, і як елементи терміносистеми вони є об'єктом термінознавства. Єдність терміна та позначуваного ним поняття створює базу для наукового термінотворення, а розуміння цього дозволяє розглядати термін «як значущу одиницю, яка відображає навколишній світ й одночасно є результатом та інструментом пізнавальної діяльності людини» [1; 7]. Між структурою системи понять певної галузі та лінгвістичною структурою терміносистеми існує тісний зв'язок. Відповідно, важливим етапом дослідження є поняттєве структурування, яке вимагає визначення предметно-поняттєвого поля, встановлення зв'язків і відношень між поняттями, моделювання структурних схем тощо.

Теоретичні засади та особливості дослідження фахових мов висвітлюються в доробках цілої низки вітчизняних та зарубіжних вчених, з-поміж яких особливу роль відіграють праці О.О. Реформатського,

Г.О. Винокура, В.В. Виноградова, Д.С. Лотте, Б.Н. Головіна, Т.Л. Канделакі, І.М. Кочан, Е.Ф. Скороходько, Т.Р. Кияка, В.І. Карабана, В.А. Татарінова та ін.

Поняттєве структурування багатьох фахових мов вже було предметом лінгвістичного опису, але на матеріалі термінів української фольклористики розглянемо його вперше.

Фахова мова являє собою певне термінополе, яке, в свою чергу, має ієрархію субполів, пов'язаних між собою внутрішньосистемними зв'язками. Тому аналіз будь-якої фахової мови слід починати з виявлення термінологічних субполів, що складають її поняттєву базу.

Значення слова, залежить тією чи іншою мірою від значень інших семантично пов'язаних із ним слів, від місця слова в лексико-семантичній парадигмі, тобто від його парадигматичних відношень. Парадигматичні відношення в лексико-семантичній системі – це „відношення між словами й групами слів на основі спільності або протилежності їхніх значень” [2].

Термін парадигма – багатозначний. Він позначає у широкому розумінні:

1) ряд протиставлених мовних одиниць, кожна з яких визначається відношеннями до інших, групування мовних одиниць однієї системи чи підсистеми в класи на основі їхніх опозицій і водночас об'єднаних за наявністю в них спільної ознаки чи на основі спільних асоціацій; найчастіше така сукупність мовних одиниць пов'язана парадигматичними відношеннями;

2) модель або схему організації такого класу чи сукупності;

3) у вузькому – систему словоформ однієї лексеми;

4) таблицю схеми словозміни, виражену за допомогою флексій [3; 19].

До парадигматичних класів лексико-семантичних одиниць належать тематичні групи, синонімні ряди, антонімні пари, гіпонімні групи, лексико-семантичні групи та ін. Парадигматичні відношення між термінами вказують на їхню системність, що є однією з базових характеристик термінних одиниць, оскільки свого термінного значення вони набувають саме в терміносистемі, яка слугує їм постійним контекстом.

Найбільшим парадигматичним об'єднанням є лексико-семантичне поле. Термінологічна поле є одним з різновидів й має всі його родові

характеристики, насамперед те, що це «спосіб відображення системної організації словника»[4].

Влучною є також дефініція М. Кочергана: «Лексико-семантичне поле – це сукупність лексичних одиниць, які об'єднані спільністю змісту (іноді й спільністю формальних показників) і відображають поняттєву, предметну або функціональну подібність позначуваних явищ. Це слова, пов'язані з одним і тим самим фрагментом дійсності» [5; 115]. Такі поля характеризуються зв'язком слів або їх окремих значень, системним характером цих зв'язків, що забезпечує безперервність смислового простору. Лексико-семантичне поле має своє ядро і периферію. У ядрі містяться найважливіші слова, вони пов'язані між собою сильними семантичними відношеннями й утворюють синонімічні, антонімічні і родо-видові групи. На периферії містяться функціонально менш важливі слова, які, як правило, належать і до іншого лексико-семантичного поля.

Як зазначає Костенко Л.М.: «Поле – це своєрідне середовище існування терміна. Тільки в межах цього поля він виявляє своє значення. Приналежність до певного поля є найістотнішою ознакою, що відрізняє термін-слово від звичайного слова. Поле для терміна - це система понять, до якої він належить» [6; 12]. На відміну від слів загальної лексики, терміни в кожному полі поєднуються між собою певним чином, їх значення обмежені специфікою кожного поля.

А.А. Реформатський відзначав, що термін – завжди член якоїсь термінології, в межах якої він однозначний. Термінологічне поле заміняє йому контекст. В своєму термінологічному полі термін-слово набуває точності та однозначності, а за його межами втрачає ознаки терміна. Терміни можуть перебувати поза контекстом, якщо відомо членами якої термінології вони є. Терміни отримують однозначність не через умови контексту, а через приналежність до даної термінології. Саме тому на відміну від слів-нетермінів слова-терміни не залежать від контексту.

Терміни фольклористики перебувають у певному лексико-семантичному взаємозв'язку. Зрозуміло, що більш досконало вивчити лексичну систему

можна, об'єднавши цілі групи слів за спільністю теми або за сферою вживання. За умови розгалуження фахової мови, її поняттєва структура може мати декілька ступенів диверсифікації. Так, кожне з субполів може мати свою власну семіотичну архітектоніку, тобто виступати вже гіперонімами.

Термін «дитячий фольклор» – сукупність різних фольклорних жанрів, призначених певним віковим групам дітей з метою залучення до традиційної культури [7; 81].

Так, структура поля «дитячий фольклор» складається з цілого ряду субполів, що обіймають лексику таких категорій як: *«тексти створені дорослими для дітей»*, *«твори, що перейшли у дитячий фольклор із загального фольклору»*, *«твори самих дітей»*. Але й, в свою чергу, воно є гіпонімічним до поля «фольклор» за класифікаційною ознакою **«відношення до різних соціальних верств»** разом з іншими субполями: *«селянський і міський фольклор»*, *«робітничий фольклор»*, *«солдатський фольклор»*, *«заробітчанський фольклор»*, *«партизанський фольклор»*, *«повстанський фольклор»*, *«студентський фольклор»*.

Гіперонім «дитячий фольклор» можемо структурувати за допомогою кількох рівнів родо-видової організації.

За диференційною семою першого рівня семантичної організації **«створення та побутування жанрів дитячого фольклору»** виділяємо *«жанри створені дорослими для дітей»*, *«жанри, що перейшли у дитячий фольклор із загального фольклору»*, *«жанри самих дітей»*.

У другому структурному рівні семантичної організації «жанри створені дорослими для дітей» наявна диференційна сема **«типи жанрів»**, яка, власне, й допомагає розмежувати їх на такі види як: *«пісенна лірика для дітей»*, *«поезія пестування або неписенні жанри для дітей»*.

На третьому структурному рівні семантичної організації за диференційною семною ознакою **«функціональна приналежність жанру»** кожне з субполів (*«пісенна лірика для дітей»* та *«поезія пестування або неписенні жанри для дітей»*) включають тільки по одному гіпоніму (*«колискові пісні»* та *«забавлянки»* відповідно) з наступною класифікацією жанру забавлянок.

За М. Чернописким термін «колискові пісні» – жанр народної родинної лірики, специфічний зміст і форма якої функціонально зумовлені присиплянням дитини в колисці (плетеній з лози і підвішеній на вервечках до стелі або дощате ліжечко на кругах чи коліщатах) [7; 201].

На четвертому структурному рівні гіпонім «забавлянки» виступає гіперонімом та має таку дефініцію: «жанр дитячого фольклору, що активізує дитину, сприяє її фізичному розвитку» [7; 135]. Гіперонім «забавлянки» структуруємо за допомогою двох диференційних сем: **«твори, що супроводжують різні дії з дитиною (ігри з пальцями, голівкою, підкидання, хитання)»** (пестушки, чукикалки), **«твори, що безпосередньо з такими діями не пов'язані»** (віршовані казочки).

На п'ятому структурному рівні в основі поділу гіпероніма «віршовані казочки» виступає сема **«особливості змісту та форми»**, яка дозволяє розкласти його на такі терміни (*кумулятивні казочки, казочки-небилиці, безконечні або надокучливі казочки*).

Другою великою групою, що виступає гіпонімом гіпероніма «дитячий фольклор» є терміни, що позначають лексику такої категорії як «жанри, що перейшли у дитячий фольклор із загального фольклору». Переважно це найдавніші жанри, які мали колись сакральне значення, а, втративши його, перейшли у дитячий фольклор. Тут наявні дві диференційні семи **«обрядовий дитячий фольклор»** куди відносимо терміни на позначення жанрів обрядового дитячого фольклору (*колядки, щедрівки, веснянки, гаївки, пастуші ладканки, заклички, примовки*) та **«ігровий фольклор»** з термінолексемами, що позначають його жанри (*лічилки, народні ігри, ігрові пісні*).

Наступну ієрархічну взаємозалежність понять простежимо на прикладі терміна «народна гра». Виділяють кілька видів народної гри і, відповідно, термінів, що існують на їх позначення:

- 1) сюжетні народні ігри з елементами драматизації;
- 2) рухливі ігри;
- 3) словесні ігри;
- 4) ігри з народними саморобними іграшками;

- 5) музичні ігри;
- 6) ігри-розваги;
- 7) розвивальні або пальчикові ігри.

Нижче див. Таб.1 з відомостями про структурування поняття *народна гра* за допомогою семи «*види народної гри*».

Таблиця 1

**Структурування поняття народна гра за допомогою семи
«види народної гри»**

Диференційна сема «види народної гри»		
«рухливі ігри»	«словесні ігри»	«музичні ігри»
- ігри з елементами загально розвивальних вправ;щехше-7 - ігри з текстом; - ігри з бігом, ходьбою, вправами на рівновагу; - ігри зі стрибками; - ігри з метанням і ловлею; - ігри на шикування і перешиккування; - ігри з елементами акробатики; - ігри з елементами боротьби	- ігри на розвиток довільної уваги; - ігри на розвиток слуху; - смішинки і мовчанки	- сюжетні рухливі ігри з піснями; - хороводні ігри-інсценівки.

Третьою групою жарів дитячого фольклору, що виступає гіпонімом гіпероніма «дитячий фольклор» є терміни, що позначають лексику такої категорії як «твори складені самими дітьми». У другому структурному рівні семантичної організації «твори складені самими дітьми» наявні дві диференційні семи «*жанри позаігрового фольклору*» та «*жанри дитячого епосу*». До термінолексем, що позначають жанри позаігрового фольклору відносимо «*прозивалки*», «*дражнилки*», «*мирилки*», «*скоромовки*». До жанрів дитячого епосу, що виник у середовищі дітей, належать єдиний жанр, що позначається терміном «*страшилки*»

Таким чином, термінополе “дитячий фольклор” являє собою цілісний організм із своєрідною понятійною базою та з відповідними засобами мовного

вираження, що має свою низку термінологічних субполів де на базі конкретних гіперонімів простежується ієрархічна взаємозалежність понять, які й складають його поняттєве ядро.

Список джерел:

1. Олещенко, Ю.Р. (2008). Російська термінологія матеріалознавства: когнітивний та системно-функціональний аспекти вивчення: автореф. дис. ... канд. філол. наук – Дніпропетровськ – 20с.
2. Бронських, С.В. Система і структура лексичного рівня мови та лексико-семантичні єдності. http://www.rusnauka.com/34_VPEK_2012/Philologia/3_121259.doc.htm
3. Кочан, І.М. (2013). Українська наукова лексика: міжнародні компоненти в термінології: навч. посіб. – К.: Знання, 294с.
4. Шевченко, І.Г. Теорія лексико-семантичного поля у дослідженнях мовознавців. <http://intkonf.org/shevchenko-ig-teoriya-leksikosemantichnogo-polya-u-doslidzhennyah-movoznavtsiv/>
5. Кочерган, А.Н. (2006). Вступ до мовознавства. Київ: Академія, 287с.
6. Костенко, Л.М. (2005). Лексико-семантична та словотвірна структура української термінології садівництва: Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.01 Запоріж. нац. ун-т. – Запоріжжя – 22 с.
7. Чернопиский, М.Г. (2008). Українська фольклористика : словник-довідник. Тернопіль: Підручники і посібники, 448 с.